

Szentmihályi Gergely

VERT HELYZETBŐL NYERNI
 AVAGY „VÁLSÁGMENEDZSMENT” A HADTÖRTÉNELEMBEN
 II. rész – Az irokéz törzsszövetség harca a túlélésért

A gyarmatosítás korai időszaka Északkelet-Amerikában

A 17. század második fele Amerika északkeleti partvidékének történetében a különböző európai hatalmak telepeseinek egymással, az indián törzsekkel és e törzsek egymás közti folyamatos vetélkedésével, változó szövetségek létrehozásával, kereskedelmi útvonalak kiépítésével és háborúskodással telt. Az ebben az időszakban lezajlott háborúk nagymértékben átrendezték az erőviszonyokat a század végére. Az atlanti partvidék már a 16. század elején idevonzotta a franciákat (még a portugálokat is¹), akik halásztak, és kereskedtek is az indiánokkal, de állandó telepeik sokáig nem voltak itt. A helyzet Jacques Cartier francia felfedező 1530–40-es években megtett expedícióinak köszönhetően változott meg, aki a Szent Lőrinc-öböl és a Szent Lőrinc-folyó alapos feltárását követően a franciák helyi szörmekereskedelmének alapjait vetett meg. Cartier kapcsolatba került a jobb híján *Szent Lőrinc-folyó irokézjeinek* hívott népcsoporttal is, és a franciák érdemesnek tartották, hogy területükön állandó kolóniákat alakítsanak kereskedelmi céllal. Az említett indián etnikumról külön is érdemes megemlékezni, mert bár ugyanúgy az irokéz nyelvcsaládhoz tartoztak, mint az öt törzsből álló, de tőlük délnyugatra, a Nagy-tavak környékén élő Irokéz Konföderáció (és hozzájuk kulturálisan is közel álltak), de a velük való viszonyuk feszült volt az erőforrásokért folyó harcban. Sőt rejtélyes eltűnésüket – a következő francia felfedező, Samuel de Champlain 1608-as felfedezőútján már lakatlannak találta a területüket, amit csak a szomszédos törzsek, főleg a mohawkok használtak vadászterületként – a legutóbbi kutatások kifejezetten az irokéz törzsszövetség támadásával hozzák összefüggésbe, azaz a szövetség agresszív, hódító külpolitikai hajlama már korán megmutatkozott. Itt fontos megjegyezni azt is, hogy a közös indián nyelvcsaládhoz való tartozás (Észak-Amerikában például a legnagyobbak az algonkin, a sziú és az irokéz nyelvcsaládok voltak) nem jelentett feltétlenül törzsi vagy etnikai azonosságtudatot is a hasonló nyelvet beszélő csoportok között. Az irokéz törzsszövetség tagjai például rend-

¹ A portugálok halásztelepeket alakítottak Új-Fundland és Labrador partjainál, de később ezeket elhagyták. Kevésbé ismert tény, de a francia és spanyol baszk bálnavadászok szintén már a korai 16. században átszelték az Atlanti-óceánt (egyes források szerint pedig már Kolumbusz előtt is), az általuk „Terranova-nak” nevezett kanadai partokhoz főleg bálnák (és részben tőkehal) után kutatva. Expedícióik annyira rendszeresek voltak, hogy a területen élő indián törzsekkel egy érdekes pidzsin nyelvet alakítottak ki, amelyen kommunikálhattak: ez algonkin-baszk keveréknelv volt és elszórta egészen az 1700-as évek elejéig fennmaradt. Erről bővebben lásd Peter BAKKER: „The Language of the Coast Tribes is Half-Basques”. *A Basque-American Indian Pidgin in Use between Europeans and Native Americans in North America*, *Anthropological Linguistics* 1989/3–4., 117–147.

szeresen harcban álltak a szintén az irokéz nyelvcsalád egyik dialektusát beszélő *huronok*-kal vagy délen az irokéz nyelvű *cserokikkal* és az *andasztékkal*, míg a muszkogi nyelvcsaládba tartozó déli *krik* indiánokkal gyakran közösek voltak az érdekeik (a *catawba* és cseroki indiánok ellenében). Miképpen az algonkin nyelvcsaládba tartozó *róka* indiánok is sokszor a szövetségeseik voltak a Nagy-tavak mentén vívott harcaikban. A közös (vagy hasonló) nyelv tehát maximum az egybeeső érdekek kapcsán jelentett egy plusz (jelképes) hivatkozási alapot, amint a stratégiai és kereskedelmi érdekek mást diktáltak, az kérdés nélkül felülírta a nyelvi (és kulturális) rokonságot. Az egyébként viszonylag kis létszámú irokéz törzsszövetség tehát nem habozott megtámadni és valószínűleg megsemmisíteni (egy részüket talán beolvasztva) északkeleten élő rokonaikat, a Szent Lőrinc-folyó menti irokézeket, akiket eredeti nagy népességszámuk ellenére eddigre feltehetően eleve meggyengíthetett a belső rivalizálás és a franciák által behurcolt első európai betegségek.

Az irokéz törzsszövetség létrejötte (megalakulásának pontos kezdete bizonytalan, de a 15. század közepén már biztosan létezett) is azon a felismerésen alapult, hogy a korábban egymással is hadakozó, de egyébként azonos kultúrájú és nyelvű törzsek stabil háttérrel biztosítva, egymással együttműködve alakíthatták a politikájukat. Így erőforrásaikat a külső fenyegetések leküzdésére tudták fordítani, abból pedig volt jócskán. Stratégiai szempontból a Hudsontól nyugatra és az Ontario és az Erie tavaktól keletre fekvő birtokaik előnye volt, hogy elhelyezkedésükből fakadóan a népesség nehezen elérhető hegyvidéki magaslatokra tudott visszavonulni, falvaik pedig cölöpkerítéssel megerősített „fellegrákként” funkcionáltak, míg támadás esetén a környező folyókat hadjárataik során gyors rajtaütésekhez használhatták. Az irokézek egyébként is híresek voltak arról, hogy hadiösvényen járó bandáik kifejezetten messzire behatoltak az ellenséges területekre, ezzel félelmet és bizonytalanságot ébresztve ellenfeleikben.

*

A korban minden jelentősebb folyó kereskedelmi ütőérnek számított. Az őserdők, az egymással és a telepésekkel változó kapcsolatban lévő indián törzsek és hegyek szabdalta terület miatt még a kisebb, de kenuval járható vízfolyásokat is használták a fehér kereskedők és indián partnereik is. A svédek a holland gyarmatosítóktól dél-délnyugatra, a Delaware folyó torkolatának környékét foglalták el, a franciák a Szent Lőrinc-folyó² környékét (Montréal, Québec), a hollandok a Hudson környékét, a britek pedig a partvidéken északon Connecticut (1633) és Massachussets Bay (1628), valamint délen Maryland (1632) és Virginia (1584) államokat.

A legjelentősebb folyók és vízgyűjtőik: északon a Hudson és környéke (amit jó ideig a mohikánok uraltak, majd az irokéz szövetség) fontos és jól hajózható vízi útnak számított; ettől északabbra a Szent Lőrinc-folyó és vízgyűjtője a kanadai francia területek kereskedelme miatt volt fontos, ebbe nyugatról az Ottawa folyó is becsatlakozott, ami különösen

² A Szent Lőrinc-folyó – amely jórészt a jelenlegi Kanada területén halad és az Atlanti-óceánt köti össze a Nagy-tavakkal – nemcsak fontos kereskedelmi útvonalként funkcionált, de már az első európai felfedezők fő útvonala is volt a kontinens belseje felé.

a franciák és indián szövetségeik (főleg a huronok) közti kapcsolat tekintetében volt lényeges. Kelet–nyugati irányban húzódott az öt irokéz törzs területén át a Mohawk folyó (a Hudson egyik mellékfolyója), amely stratégiai fontosságú volt, mert az Appalache-hegységet keresztezve kézenfekvő közlekedési útvonalat jelentett jóval a vasútvonalak megépítésének korszaka előtt. A későbbi New Yorktól délnyugatra a Delaware folyó futott bele a Delaware-öbölbe (1655-ig, a hollandok győzelméig svéd uralom alatt állt, értékes kikötőhelyekkel, amelyek vihartól jórészt védettek voltak). Tőle nyugatra (nagyjából észak–déli irányban) pedig az ennél is fontosabb Susquehanna folyó 747 kilométer hosszan húzódott (nyugati ága mélyen benyúlt a kontinens belsejébe), így a régió leghosszabb vízi útvonala volt. Ez utóbbi folyó szakaszaiért folytak talán a legvéresebb harcok.

*

A továbbiakban megvizsgálom, hogy az „öt nemzet” szövetségének is nevezett irokéz társulás (területeik alapján nyugatról keleti irányban: szenekák, kajugák, onondagák, oneidák és mohawkok) a 17. században és 18. század elején milyen létét fenyegető kihívásokkal találkozott, azokra milyen választ adott és miért. Ezek a kihívások háborús perspektívából sorrendben a következők: 1) az irokézek felemelkedésének előszobáját jelentő mohikán háborúk (1626–28); 2) a hosszú ideig tartó és az irokézek szempontjából meghatározó jelentőségű „hódprém-háború” (1638–1701); 3) és a részben ezzel párhuzamosan zajló „Fülöp király háborúja”, más néven: Metacom lázadása (1675–78), valamint „Vilmos király háborúja”³ (1688–97); és végül érintőlegesen a „harmadik indián háború” (1702–13).

Az első nagyobb erőpróba: mohikán háborúk és a hollandokkal való kapcsolat

A mohikánok (másik névváltozatuk szerint mahikánok) az algonkin nyelvcsaládba tartozó, a delavárokkal rokon törzs volt a Hudson mentén, majd attól keletre. Az irokézekhez hasonlóan úgynevezett hosszúházakban laktak, és hasonló módon törzsszövetséget alkottak, ami nem volt az irokézekéhez hasonlóan kifinomult.⁴ A mohikánok már a korai 1600-as években kapcsolatba kerültek a brit felfedezővel, Henry Hudsonnal (rőla kapta a nevét a Hudson folyó és az azonos nevű tengersizoros, valamint öböl is), aki kezdetben a Holland Kelet-indiai Társaság megbízásából tevékenykedett Észak-Amerika atlanti partvidékének északi részén. Ez a kapcsolat később végzetes hatást gyakorolt a gyarmatosítók és az indiánok közötti viszonyra, mert a Hudson által megbízóinak, a hollandoknak hazaszállított prémek felkeltették az európai hatalmak figyelmét. A kitörő pozícióharc

³ A Vilmos király háborúja, más néven a második indián háború gyakorlatilag az európai kilencéves háború gyarmati frontja volt. Amerikában a franciák és a britek (valamint a két fél indián szövetségei) között zajlott.

⁴ Ez utóbbiról lásd SZENTMIHÁLYI Gergely: *Irokézgyökerek? Történelmi és nemzeti identitásvita az Egyesült Államok alkotmányának eredetéről*, Kommentár 2014/5–6., 40–56.

hamarosan destabilizálta a régiót, ez pedig megelőző összecsapásokat követően később az úgynevezett hód(prém)-háborúban csúcsosodott ki, amiről később részletesebben is szó lesz. James Fenimore Cooper *Az utolsó mohikán* című regénye kapcsán vált ismertebb szélesebb körben a mohikán törzs neve, azonban bizonyos forrásokban teljesen tévesen a mohegánokat is a törzsi elnevezés egy névváltozatnak tekintik. Ezzel szemben a mohegánok egy szintén algonkin nyelvű, ám connecticuti törzs voltak, eredetileg egy népcsoportot alkottak a pequotokkal, de végül azokból kiváltak és ellenük fordultak, majd részt is vettek az kiirtásukban. Cooper a mohikán–mohegán törzsek névazonosságának téves elképzelését nagyban elősegítette azzal, hogy egyik mohikán főszereplőjét a híres mohegán harci főnök után Uncasnak nevezte el.

Az irokéz törzsszövetségnek jó kapcsolatai voltak a holland telepesekkel, akik kezdetben a Hudson folyó menti Fort Nassaut⁵ (a későbbi Albany környéke), majd a Hudson folyó környékét⁶ és Manhattan szigetét⁷ is kereskedelmi bázisnak és raktárközpontnak használták. A hollandok azonban eredendően inkább a hozzájuk területileg is közelebb élő mohikánokkal törekedtek szoros viszonyt kialakítani, ők elsődleges kereskedelmi partnereiknek számítottak. Ennek további oka az volt, hogy rajtuk keresztül az északi, a Szent Lőrinc-folyó vidékén már a telepesek előtt is létező kereskedelmi kapcsolatokra tudtak rácsatlakozni, ugyanis ez déli irányba, a Hudson mentén a mohikánok területén ment keresztül; ennek révén a telepesek távolabbi vidékek prémjeihez is hozzáfértek. Fort Nassau környéke természetes kereskedelmi gócpont volt, így kiváló választás volt az első észak-amerikai holland gyarmati település létrehozásához (1614).⁸ Azonban a hollandok megjelenése és az európai árucikkkel (elsősorban fegyverekkel és fémszerszámokkal) való ellátottság lehetősége nemcsak a mohikánokat vonzotta ide, hanem az irokéz törzsszövetség legkeletibb és egyben egyik legambiciózusabb csoportját, a mohawkokat. Hamarosan ki is tört a háború köztük és a mohikánok között az elsőségért.⁹ Bár kezdetben a hollandok a már jól ismert partnerük, a mohikánok oldalára álltak, a mohawkok elszántsága (és néhány holland halála) hamar elvette a kedvüket, fegyverszünetet kötöttek és inkább bölcsen kivárták, hogy melyik törzs kerül ki győztesen a harcokból. Ezek aztán az irokéz mohawkok lettek (1628), akik nem csupán szabadon

⁵ Nem összetévesztendő, a délebbre, a Delaware folyó mentén fekvő, 1627-ben alapított azonos nevű Fort Nassauval, amely szintén holland kereskedelmi állomás volt. A hollandok előszeretettel adták ezt a nevet különböző gyarmati településeiknek, így Afrikában volt Fort Nassau néven erődítményük Ghánában és Szenegálban, a karib-tengeri Curacaón, Indonéziában, de még a dél-amerikai Guyanában is. Szintén Fort Nassau alakult a Bahamákon, amely a holland uralkodócsaládból származó III. (Orániai) Vilmos angol király után kapta a nevét.

⁶ Fort Nassaut és Manhattant észak–déli irányban kötötte össze a folyó. A kettő között nagyjából félúton feküdt a későbbi Kingston, amit a hollandok még Wiltwijk néven szintén fontos állomásként használtak.

⁷ A sziget déli részén feküdt Új Amszterdam település, amely később, a brit uralom alatt már New York néven vált ismertté.

⁸ Ezt már az előző században, az 1540-es években francia prémkereskedők is felismerték, és egy kisebb kőerődítményt építettek a Hudson egyik szigetére, amely az itt maradt romok után később a Castle Island nevet viselte és hollandok által ráépített Fort Nassau alapját képezte. A gyakori áradások azonban eljelen-téktelenítették az erődítményt, és hamarosan a későbbi Albany területén Fort Orange megalapításához (1624) vezettek tőle néhány kilométerre nyugatra, az áradástól jobban védett területen.

⁹ Területeik egyébként is összeértek, és kódolt volt köztük a feszültség.

akartak kereskedni végre a hollandokkal, hanem arra törekedtek, hogy a mohikánok korábbi, monopolisztikus és exkluzív kereskedelmi jogait is megörököljék. A legyőzött mohikánok kénytelenek voltak délkeletre húzódnival, és csak óvatos visszaszivárgás és a mohawkoknak wampum-övekben lerótt adók¹⁰ formájában tudtak némi szeletet kapni a kereskedelemről. Ezzel egy hosszabb és gyümölcsöző kapcsolat épült ki az irokéz szövetség és a hollandok között, aminek révén a törzsszövetség muskétákhoz¹¹ jutott, és közvetítői szerepe révén a kereskedelemről is hasznot húzott. A mohikánok nyeregből való kiütése fontos első lépcsőfok volt, mert általa az irokéz területek keleti oldalán a hollandokkal, majd az azok helyére beáramló angolokkal szinte automatikusan stratégiai partnerség alakult ki. Ez jól ellensúlyozta azt, hogy a törzsszövetség nyugati és északi határán a franciák és indián szövetségeseik meglehetősen ellenségesek voltak velük. Ez egyúttal a törzsszövetségen belül egyébként is erős befolyással rendelkező mohawkok hatalmát tovább erősítette. Rajtuk keresztül áramlottak be ugyanis az európai árucikkek a szövetség többi tagjához, és a mohikánok kiiktatásával az ő harci erejük bírt a legnagyobb szabadságfokkal, ami a leendő terjeszkedésben fontos szerepet játszott.

A hódprém-háború és folyományai

Az 1630–40-es években az irokézek szövetsége (amely mindig is kisebb létszámúnak számított a környező algonkin népek tengerében) körbe volt véve erős, rivális törzsekkel. A mohikánok ugyan hátrébb szorítva, de még mindig jelen voltak keleten, délről a harcias andaszte indiánok¹² a svédekkel és hollandokkal kivívt kereskedelmi pozícióik megvédéséért voltak hajlandók a végsőkig elmenni. Nyugaton egy kisebb törzs, a wenrók mel-

¹⁰ A wampum-öv Amerika északkeleti részén amolyan „nemzetközi devizaként” is szolgált. Sőt a gyarmatok hamarosan maguk is hivatalos fizetőeszközzé nyilvánították az 1600-as évek közepén, ami néhány helyen egészen a 18. század elejéig megmaradt. Az indián törzsek között eredetileg szerződés kötés szentesítésére, hadüzenetek közlésére és értékes ajándékként szolgált (sőt – különösen az irokézek között – még szakrálisabb módon az ezt birtokló vezető hitelességét és felhatalmazását jelentette tárgyalási szituációkban), de végül maga is forgalomképes (és igen nagy értékű) csereáruvá vált. Főleg az Atlanti-óceán partjain élő törzsek tagjai készítették, közülük is különösen a Long Island keleti részén élő montauk törzs wampum-övei számítottak a legjobb minőségűnek és legértékesebbnek (az ezzel való kereskedelem értékes monopóliuma a hollandoké volt az 1630-as évekig). Az övet kagylók hosszúkás gyönggyé csiszolt héjából készítették, különböző színekben. A minták szimbólumnyelve pontos jelentést hordozott.

¹¹ Van némi vita arról, hogy e korszakban, a 17. században a lőfegyverek mennyire jelentettek valós előnyt az indián törzsek egymás elleni háborúi során. Tény ugyanis, hogy ezek *arquebusok* (nehéz puskák) és muskéták, azaz jórészt még huzagolatlan csövű szerkezetek voltak (az úgynevezett Magnus-hatás miatt a huzagolatlan csőben a kilőtt golyó már eleve „bukdácsolva” halad előre), ami nagyfokú pontatlansággal járt együtt, megbízhatatlanul működtek, arról nem is beszélve, hogy jóval hosszabb idő volt újratölteni őket, mint íjjal új lövést leadni, így (hang)hatásuk inkább pszichológiai természetű volt.

¹² Az irokéz nyelvcsaládba tartozó, de az irokéz törzsszövetségtől elkülönülő népcsoport. Eredeti törzsterületük a Susquehanna folyó és vízgyűjtőjének környéke. Többféle elnevezésük is meggyökeresedett a különböző, velük kapcsolatba kerülő népek révén. A huronok által rájuk használt kifejezést elsősorban a franciák vették át, de már leegyszerűsítve: Andaste formában. A környező delavár népek főleg Minquának nevezték őket. A britek nagyrészt a Susquehannock (a folyó után) és később a Conestoga névváltozatokat használták velük kapcsolatban.

lett a neutrálok és a rengeteg harcossal rendelkező erie indiánok¹³ területei helyezkedtek el. Északról a petunok¹⁴ és az irokézek egyik legnagyobb riválisa: a huronok¹⁵ területei húzódtak, akik ráadásul a franciák erős kereskedelmi szövetségesei voltak, és monopolisztikus helyzetben voltak a franciák és a többi indián törzs közötti árucseres folyamatában. Az európaiak „éhsége” a prémek, különösen a vízhatlan hódprém iránt olyan nagy volt, hogy a közben az európai árucikkektől lassan függő helyzetbe kerülő (egyébként egymással is vetélkedő) irokézek vadászterületein alig maradt elérhető prém, a hódok pedig gyakorlatilag eltűntek. A problémával egyébként nem csak az irokézek küzdöttek, ez pedig felértékelte a távolabbi, nyugati és északi területekről való prémbehozatali lehetőségeket. Az irokézek kétségbeesztő helyzetbe kerültek, és elszánták magukat a lépésre: megtámadták a tőlük nyugatra elhelyezkedő kislétszámú wenrókat 1638-ban, ezzel kezdetét vette a „hódprém-háború”. A wenrók nagy része a neutráloknál és a huronoknál keresett menedéket, de legyőzésüket követően egy részük beolvadt az irokéz szövetség legnyugatibb ágába, a szenekák közé, a hagyományos, törzsbe való adoptálási forgatókönyvek szerint.¹⁶

A wenrók elűzésével azonban az irokézek törzsterülete a nagylétszámú harcossal rendelkező neutrál és erie törzsekkel lett közvetlenül határos, így nyugati terjeszkedésük egy időre elakadt. A neutrálok azonban ebben az időszakban egyébként is el voltak foglalva régi ellenségeikkel, a mascouten indiánokkal való harccal, akik tőlük (és a Michigan-tótól) nyugatra, a Mississippi folyó mentén éltek. Az irokézek így figyelmüket inkább észak felé fordították, és 1641-ben megpróbálták egyezséget kiharcolni a franciákkal, hogy ők is részesülhessenek a velük való kereskedelemről. Azok azonban nem kívánták változtatni a huronok kiváltságos pozícióján. A francia gyarmatok kezdettől irokézellenes alapállása hideg gazdasági racionalitáson alapult. Ennek egyik oka az volt, hogy az irokézek legfőbb kereskedelmi szövetségésükkel a huronokkal rivalizálva eleve veszélyeztették a

¹³ A wenrók irokéz nyelvű csoport, az Ontario és az Erie tavak közti viszonylag kisebb területen éltek a Niagara-vízesés környékén. A neutrál indiánok szövetségésüktől, a wenróktól nyugatabbra és északabbra, szintén az említett két tó térségében éltek. Ők is az irokéz nyelvcsaládba tartoztak. Nevüket a franciáktól kapták amiatt, mert a huronok és az irokéz törzsszövetség vetélkedésében igyekeztek semlegesek maradni. Az erie indiánok több törzs jelentős létszámú konföderációját alkották, azonban ez a szövetség csak nagyon laza viszonyt jelentett.

¹⁴ A petunok, más néven tabbacco indiánok (mindkét névvariáns nagyléptékű dohánytermesztésükre utal) egy kisebb, az irokéz nyelvcsaládba tartozó, a huronokkal szövetségés nép volt, tőlük nyugatra, nagyjából a Huron, az Erie és az Ontario tavak által rajzolt háromszögben.

¹⁵ A huronok már a francia telepesek megérkezése előtt is a régió legnagyobb kereskedőnépének számítottak, kapcsolatrendszerük messze túlmutatott a saját területeiken. Ezt a franciák azonnal kihasználták és kiváltságos helyzetbe emelték őket.

¹⁶ Az indiánoknál gyakori volt a foglyok mint individuumok, de akár teljes legyőzött törzsek, falvak népességének beépítése a saját népesség közé adoptálási szertartások révén. Ezáltal egy-egy család részei lettek, többnyire feloldódva és jól integrálódva a győztes többségbe. Az integráció szinte kivétel nélkül „egyirányú utca” volt, és maguk a legyőzöttek is komolyan vették. A győztes törzs így pótolni tudta a harci veszteségeit és akár növelni harcosai és népessége számát. Mivel nem voltak jelentős kulturális különbségek, a törzsbe való beilleszkedés többnyire problémamentes folyamat volt. Az indián törzsek egyébként is nélkülözték az etnikai különbségek szigorú számontartását, a belépési szertartások révén teljes jogú tagjai lettek az adott társadalomnak. Az irokézek különösen tudatosan használták a legyőzöttek adoptálását, esetenként pedig nagyobb, legyőzött, de nem megsemmisített törzsek esetében azok mérsékelten alávetett (kvázi vazallusi) helyzetbe helyezését.

jól bejáratott prémkereskedési útvonalak zavartalan áruforgalmát. A franciák ellenérdekeltségének másik fő oka (ami miatt folyamatosan megakadályozták, hogy az irokézek részei lehessenek a huronokkal kialakított kereskedelmi körforgásnak): az irokéz területek bekapcsolódása révén a magasabb szőrmeátvételi árakkal és jobb minőségű árukkal rendelkező hollandok – azon belül is a kulcsfontosságú Fort Orange – egyszerűen elszívták volna az életerőt az észak-amerikai francia gyarmatok és a kanadai indián törzsek nehezen kiépített kereskedelmi szövetségéből. Nem a huronok, hanem a franciák voltak a legfőbb akadályai annak, hogy az irokézek is profitáljanak a szőrmekereskedelemből. Így minden ezirányú próbálkozásukat visszaverték, ami végül kirobbantotta az irokézek elégedetlenségét és a hódprém-háborút. Ahogy a franciák az irokézek bevonásától féltették a gazdasági előnyeiket, úgy a huronok a neutrál indiánok és a franciák közötti közvetlen kereskedelmi kapcsolat kialakulását akadályozták meg,¹⁷ mert gondosan őrizték a közvetítői pozíciójukból fakadó érdekeiket.

Mindenesetre miután az irokézek nem tudtak közelebb férközni a „húsosfazékhoz”, egyszerűen rajtaütöttek a huronok prémekkel megrakott kenukonvojain, és erővel vették el azt, aminek a kereskedelmében tárgyalásos úton nem engedték őket részt venni. Ráadásul még a huronok falvait is megtámadták. Több ilyen rajtütésre is sor került, mire a franciák 1645-ben tárgyalóasztalhoz kényszerültek, a megkötött egyezséget azonban a telepések nem tartották be, így az irokézek csalódottsága újra háborúhoz vezetett. A franciák azonban diplomáciai eszközökhöz nyúlva feszültséget gerjesztettek az egymással egyébként is vetélkedő onondagák és mohawkok között, egyúttal a huronokat és az andasztékat is egy táborba terelték az Irokéz Konföderáció ellen. Az irokézek rajtütései azonban teljesen felőrölték az élelmiszertartalékaikat is elvesztő huronokat, akik végül a neutrálokhoz és környező szövetségeseikhez menekültek. Egy másik részük pedig csatlakozott, és fokozatosan beolvadt a terjeszkedő irokézek közé.

A huronok legyőzésének csak az egyik eleme volt a hollandoktól nagy nehezen beszerzett tűzfegyverek használata¹⁸ és a támadások stratégiaileg kitervelt, váratlan módja. Az irokézek nem számíthattak volna ilyen sikerre akár csak tíz évvel korábban sem. Azonban a franciák törekvése a huron szövetségeseket szoros magukhoz láncolására (és hogy ezen célból jezsuita misszionáriusokkal árasztották el a falvaikat) akaratlanul is hozzájárult súlyos járványok elterjesztéséhez. Ezek óvatosabb becslések szerint egytizen év alatt megfelezték, más becslések szerint a korábbi harmadára csökkentette a népességüket. A végső előtti dőfést azonban az a dezintegráció jelentette, amit a (franciák által erőltetett)

¹⁷ Ravasz módon a francia katolikus misszionáriusról – akit a franciák követként a neutrálokhoz küldtek – sikeresen terjesztették a tudatlan szomszédai között sikerrel terjesztették el, hogy ördögi feketeruhás mágus. A papnak még a tárgyalások eredményre vezetése előtt menekülnie kellett a felhergelt neutrálok elől.

¹⁸ Az irokézek tanultak a franciáktól és indián szövetségeseiktől elszenvedett korábbi vereségeikből, és hamar belátták, hogy tűzfegyvereket kell szerezniük. Így aztán a hollandokkal való kapcsolat során minden sérelmet félreraktak, csak azért, hogy továbbra is unikális helyzetben maradhassanak és a kapcsolatnak köszönhetően muskétákhoz juthassanak hozzá. A hollandokat 1644-től a britek váltották fel, és az irokézek habozás nélkül gondolták ezt a stratégiai szövetséget, ami végül 1677-ben az úgynevezett *Covenant Chain*-ban csúcsondott ki (szövetség New York, Massachusetts, Connecticut, Maryland, Virginia telepesei és az irokézek, valamint más indián törzsek között).

katolikus hitre áttért és a régi hitnél maradó huronok közötti frakcióharcok okoztak. A hollandok az irokézekkel kapcsolatban nem követelték meg az áttérést, de a franciák ilyen irányú törekvései stratégiaileg katasztrofális következményekkel jártak. A huron szövetség meggyengülését, majd felbomlását okozták egy igen kielezett időszakban; ez pedig végzetesnek bizonyult.

A huronok „felszámolásával” az irokézek nem álltak meg a vadászterületeik és a hatalmuk növelésében. Kihasználták, hogy a franciák a kereskedelemben és a más törzsekkel való kapcsolattartásban túlságosan is a huronokra hagyatkoztak. Így azok szövetségeseivel nem épült ki olyan fokú francia kapcsolat, amely egységbe szervezésükkel sikerrel jelenthetett volna ellenpontot az irokéz „imperializmussal” szemben, akik így még 1649-ben rátámadtak a szomszédos petunokra is, a huronok korábbi szövetségeseire. Az európaiaktól elkapott betegségektől szintén legyengült, egyébként is kislétszámú, ám harcias törzs a huronokkal ellentétben nem rendelkezett tűzfegyverekkel, így kisebb ellenállást tudott tanúsítani. Az irokézek villámgyorsan felszámolták néhány falujukat, ami a petunok mintegy félévszázados vándorlását idézte elő. Ennek végén csoportjaik a huronok maradványaihoz csatlakozva egy új népcsoportot hoztak létre, a wyandot törzset.

A petunok után az irokézek figyelme a neutrál indiánok felé fordult, akiket a huron-irokéz háborúktól való távolmaradásuk nem mentett meg a sorsuktól: az Öt Nemzet Szövetségének legnyugatibb szárnya, a szenekák – ismét csak kihasználva a tűzfegyverek adta előnyöket és a meglepetés erejét – lerohanták az egyébként remek harcosok hírében álló neutrálokat. A legyőzött törzs túlélőinek nagy részét a szenekák ismét adoptálták maguk közé, a többiek a szomszédos erie indiánoknál kerestek menedéket. Eközben a franciákat már direkt módon, saját területükön is fenyegették akcióikkal, és még Montréal is bloká alá vették. Ezzel párhuzamosan az irokézek keleti szárnya, a mohawkok délen az ellenséges andaszte törzs felé fordultak. Velük azonban elhúzódó háborúba bonyolódtak, mert az andaszték szintén kiváló harcosok voltak és a nyugati, európaiaktól távolabbi törzsekkel ellentétben ők már ugyanúgy rendelkeztek muskétákkal (fő beszállítóik a svéd telepesek voltak), mint az irokézek. A nyugati szárny eközben – a törzsszövetséget a frontok kiterjedése ellen biztosítása céljából – 1653-ban békekötést kezdeményezett a franciákkal, akik azt boldogan fogadták el. A francia fenyegetés kiiktatásával és azok jóváhagyólagos (stratégiaileg teljesen téves) beleegyezésével tomahawkjukat azonnal az erie indiánok ellen fordították. (Az irokéz szájhagyomány szerint előtte felajánlották nekik, hogy csatlakozzanak az Öt Nemzet Szövetségéhez, de azok ezt elutasították.) Az eriek állítólag specialitásukat: mérgezett nyilakat használva küzdöttek, de végül őket is legyőzték az irokézek a hollandok muskétáinak, harci tapasztalataiknak és a behódolt törzsek tagjaival saját soraik hézagjait kitömő stratégiájuknak is köszönhetően. Az erie foglyokat és a törzs életben maradt tagjait szokás szerint adoptálták. Az irokéz háborús gépezet falósejtként haladt előre.

1650-re az irokézek már a sónikat¹⁹ is kiszorították az Ohio völgyéből. A sónik jó része végül a 18. század első harmadára az irokéz szövetség (igaz, meglehetősen megbíz-

¹⁹ A sóni egy algonkin népcsoport volt, amely többnyire ellenséges volt az irokézekkel, és miután azok elfoglalták eredeti birtokaikat, nagy területen szóródtak szét, így hagyományosan vándorló életmódú törzsnek számítottak. Fő szövetségeseik a szintén algonkin nyelvű munsee/miniszink indiánok voltak, akik

hatatlan és kikacsingató) alávetettjévé vált. A déli irányban, az Ohio folyó völgyébe való behatoláskor az Öt Nemzet Szövetségének harcosai nemcsak a sónik, hanem a tuteló²⁰ indiánok ellen is harcba bocsátkoztak, és őket is sikerült elüldözniük. (Később fennmaradt csoportjaik szintén beolvadtak korábbi ellenségeik, az irokézek közé.) Így eredeti törzsterületüktől délre az Ohio értékes völgye is immár vadászterületükévé vált.

A terjeszkedő Irokéz Konföderáció addigi legnagyobb kihívásával az andaszté indiánok ellen indított háború során találkozott. Az andaszték (másik nevükön: susquehannock indiánok) egy irokéz kultúrájú, szintén meglehetősen harcias törzs volt, amely az irokéz szövetséget idéző módszerrel és hatékonysággal szorított ki, hajtott uralma alá szomszédos delavár törzseket. Az andaszték ráadásul kereskedelmi partnereik, a svéd telepesek révén jó minőségű kovás lőfegyverekhez jutottak, amikkel szemben az irokézek már nem élveztek előnyt saját muskétáikkal. A velük való háború huszonöt éven át zajlott. Ezalatt az irokézek fokozatosan egy új háborús stratégiát kezdtek alkalmazni, ami részben eltért a hódprém-háború nyugati frontján korábban a huronok, petunok, neutrálok és eriek ellen alkalmazottól. Míg addig egyértelműen más törzsek kiszorítása és az ellenállás megsemmisítése, valamint a túlélők integrálása volt a fő cél, addig a déli fronton a Susquehanna folyó környékére irányuló hódításaik során már nemcsak lerohanásokkal és foglyok saját törzsbe való adoptálásával növelték a vadászterületeiket és a hatalmukat, hanem (nyilvánvaló összefüggésben a folyamatos háborúzás okozta konstans erőforrás-problémákkal és emberhiánnyal) szövetségeket igyekeztek építeni. Céljuk volt alávetett törzsekből ütközőzónát létrehozni saját területük és az ellenséges törzsek között. Ezen, befolyásuk alá vetett csoportok tekintetében pedig kifejezetten törekedtek arra, hogy a brit telepesekkel való viszony során közvetítőként, illetve e törzsek képviselőiként léphessenek fel.

Az irokézek déli frontján azonban több mint tíz évnyi háborúzás után fordulóponthoz érkezett a helyzet: több tényező összejárása révén a törzsszövetség kritikus állapotba került. Egyrészt a szövetségen belül is ellentétek alakultak ki a mohawkok és a többi törzs között, mivel érdekeik nem teljesen estek egybe. Másrészt, bár 1655-ben a hollandok meghódították a svéd gyarmati településeket és ezzel gyakorlatilag megszüntették a svédek állami szintű jelenlétét Észak-Amerikában, ezáltal pedig egy időre az andaszték hatalma is meggyengült, de a harcok nem enyhültek velük, sőt. Maryland brit gyarmattal új szövetségest nyertek, majd sikeresen visszaverték a központjuk ellen indított irokéz támadást és több győzelmet is arattak. A mohikánok a keleti fronton újra megerősödtek, és nem felejtve régi sérelmeiket, a New England-i telepesek segítségével a mohawkok ellen támadtak. A franciák megelégedve az irokézek ténykedését a kanadai birtokaik környékén, büntetőexpedíciót vezettek ellenük, falvakat és fontos élelmiszerkészlete-

sokáig legendások voltak függetlenségükről és macacsságukról, sem a hollandoknak, sem az irokézeknek nem engedelmessé váltak, és legtöbbször önálló aktorként tevékenykedtek, mígnem a 18. század elején a brit telepesek agresszív terjeszkedése vándorlásra és más törzsekhez való csatlakozásra nem készítette őket.

²⁰ Sziú nyelvű népcsoport, eredetileg Nyugat-Virginia és Kentucky határán éltek. Később egykori ellenségeiknél, az irokézeknél kerestek menedéket, és a 18. század közepén a kajugák adoptálták utolsó csoportjaikat, így fokozatosan megszűntek önálló törzs lenni.

ket is elpusztítva, s ez békekötésre kényszerítette az öt törzset. Mindeközben nemcsak a háborúskodás sújtotta a szövetséget, hanem egy himlőjárvány is végigsöpört rajta, ami tovább csökkentette hadra fogható népességüket. A nyugati fronton állandósult a harcuk a huronok által hagyott úrt egyre inkább betöltő kanadai törzsekkel, az ottawákkal és odzsibvékkel. Ami végül azt is jelentette, hogy az Ontario-tó északi partján kiépült kolóniákat (amelyeket a háború kezdeti szakaszában a huronoktól és petunoktól elhódított területeken alapítottak és stratégiai jelentőségűek voltak a prémkereskedelem szempontjából) el kellett hagyniuk, s átengedni ezen, a franciákkal szövetséges törzseknek.

Kétségbeejtő helyzetüket két, tőlük független tényező párhuzamos jelentkezése bilentette ki a megsemmisülés felé haladó állapotból. Egyrészt legnagyobb déli ellenfeleiket, az andasztékat Maryland állam saját területén akarta tudni, egyúttal a gyarmat végre békét akart az irokézekkel (mivel az andaszték miatt az irokézek Marylanddel is háborúba keveredtek). A járványok által szintén legyengített andaszték maguk is megegyezésre törekedtek, és a háborúskodásuk megszűnésével²¹ a későbbiekben közös akcióik is voltak (főleg a szenekákkal, akik közé egy részük be is olvadt). A másik tényező – ami megmentette az irokézeket és egészen új perspektívát nyitott meg előttünk, de egyúttal önálló aktorból egy szorosan függő helyzetbe hozta őket –: a hollandok birtokait 1664-ben elhódították a britek, megalakult New York gyarmat. Majd az egész eseménysor akkor kapott igazán új lendületet, mikor New York kormányzója Edmund Andros lett. Andros korának nagyformátumú egyénisége volt, aki stabilitást akart a régióban, az irokézeket pedig ennek létrehozásában fontos szereplőnek szánta. Már az andasztékkal kötött békének a tető alá hozásában is segédkezett, de az újra megerősödött mohikánok és az irokézek közti ellentéteket is elsimította (ami lélegzetvételhez jutatta különösen az irokézek keleti szárnyát, a mohawkokat), mindkét félnek védelmet ígért. Szavai nem voltak üres ígéretek: határozottan figyelmeztette a franciákat, hogy az Irokéz Konföderációt ne háborgassák, mert azzal New York állam és a brit korona érdekeit sértenék. Androsnak nem tudtak elég hálások lenni az Öt Nemzet törzsfőnökei, és igen bizalmas kapcsolat, egyúttal interdependencia épült ki a két fél között. Ennek során a harci erejét tekintve nem erős New York az irokézekre katonai szövetségesként mindig számíthatott, ők pedig Andros kiváló tárgyalási és manőverezési képességeinek gyümölcseit élvezhették. Ez a többfrontos harcokban meggyengült Irokéz Konföderációnak új lendületet adott.

Ennek első lépéseként az irokézek a kitörő Metacom-lázadást (más néven „Fülöp király háborúját”²²) ügyesen a Plymouth és Massachusetts gyarmatok ellen lázadó törzsek között szereplő mohikánokkal való végső leszámolásukra használták fel. Olyan sú-

²¹ Maryland és Virginia államok a Marylandbe visszatelepülő andasztékkal ráadásul háborúba keveredtek, melynek során az indián törzs szinte a megsemmisülés szélére került. Így a két gyarmat megtette azt a „szívességet” is az irokézeknek, hogy egy addig legyőzhetetlen riválisukat zúzza szét. Sőt az andaszték (New York kormányzójának hathatós közbenjárásával) nemcsak békét kötöttek az irokézekkel, hanem diaszpóráik jórészt köztük éltek tovább.

²² Metacom vampoanoag törzsfőnök az angoloktól a Fülöp nevet kapta, a korábbi jó viszony jeleként. Az általa vezetett felkelés az egyik legkomolyabb fenyegetést jelentette egész New England területét tekintve, mivel a területen több indián törzs is csatlakozott hozzá a telepések ellenében, és komoly veszteséget okoztak a briteknek, több települést is feldúltak.

lyos csapást mértek a mohikánokra, hogy azok soha többé nem jelentettek fenyegetést a számukra. Mivel az irokéz szövetség New York megbízható szövetségeseiként a telepések oldalán harcolt, megvolt a megfelelő legitimációjuk is, egyúttal megalapozták elsőszámú szövetségi hírnevüket. A háborút végén, 1676–77-ben olyan megegyezés született Covenant Chain néven (ami csak ügyetlenül fordítható: leginkább 'láncszerződés'-nek,²³ különböző megállapodások összessége volt az egyes felek között), amelynek központi elemei voltak az irokézek, s a szövetségen belül is különösen a mohawkok pozícióját erősítette meg. A megállapodások megkötésében rész vett a brit gyarmatok közül Connecticut, Massachusetts Bay, Virginia, Maryland és New York állam is, az Irokéz Konföderáció mellett pedig részei voltak a delavárok²⁴ és egyéb indián törzsek is a térségből. (Utóbbiakkal kapcsolatban az irokézek rendre arra törekedtek, hogy saját kitüntetett pozíciójukat kvázi vazallusi–hűbérúr viszonyra konvertálják.)

Az irokézeknek a továbbiakban a hódprém-háború korábbi időszakához képest új stratégiához kellett folyamodniuk. Már képtelenek voltak teljes törzseket elűzni és megsemmisíteni, helyette olyan szövetségeket igyekeztek létrehozni, ahol a primátusuk érvényesül, még ha formálisan is.²⁵ A környező háborúban meggyengült és kisebb csoportokra bomlott törzseket pedig egyenként saját hatalmuk alá terelték. Attól a tényről felbátorodva, hogy megerősítették keleti oldalukon a brit gyarmatokkal való szövetségüket és az atlanti partvidék felől a hatalmukat egyetlen más indián törzs sem fenyegethette (valamint délről az andaszték sem jelentettek már kihívást), felszabadult erőforrásaikat a déli és nyugati frontra fordították, és 1680-ban a Felső-Mississippi völgyében, a Nagy-tavaktól délnyugatra az Illinois Konföderációt²⁶ támadták meg. Ez a csoport azonban kemény diónak bizonyult, és a kezdeti irokéz sikerek ellenére a végső kegyelemdőfést csak az adta meg nekik, hogy a potawatomi²⁷ is harcba szálltak ellenük, így végül az illinois-i indiánok mai Kansas területére menekültek.

Az angolok és franciák közti úgynevezett „kilencéves háború” gyarmati színtere volt a „Vilmos király háborújának” is nevezett küzdelem, amelyet az anyaországok gyarmatainak milíciái és indián szövetségeseik vívtak egymással Észak-Amerikában. (Gyakorlatilag az óhaza reguláris alakulatainak segítségével nélkül.) New York állam már 1683-tól egyre inkább expanziós politikát folytatott nyugati irányba, ami egybeesett az irokézek törekvéseivel. Az elhúzódó és igen véres háborúskodást azonban ők maguk is megszenvedték,

²³ Az irokézek diplomáciai nyelvében a lánc egy (a laza kereskedelménél jóval erősebb) szövetséget jelentett a felek között. Az első Covenant Chain még a hollandok és az irokézek között kötött 1613-ban.

²⁴ Akik korábban is gyakran voltak közvetítők, formális tisztségben is mediátorok az irokézek és a különböző algonkin törzsek között.

²⁵ A marylandi conoy és a nanticoke törzsek a 18. században Pennsylvániába vándorlásuk során szintén az irokézek függőségébe kerültek, de alávetettségük inkább a törzsszövetség által nyújtott védelmet és az elsőbbség elismerését jelentette, mintsem közvetlen politikai irányítást.

²⁶ Az algonkin nyelvcsaládhoz tartozó népcsoport, amely több, kisebb törzs laza szövetségéből állt.

²⁷ A potawatomi–odzsibve–ottawa szövetség elsősorban a Nagy-tavaktól északra fekvő kanadai területeket foglalta el. A huronok eltűnésével a franciák elsőszámú szövetségeseivé váltak, s nagy népességüknek és komoly harci erejüknek köszönhetően igazi ellensúlyt jelentettek az addig megállíthatatlannak tűnő irokéz terjeszkedéssel szemben. Ráadásul a hódprém-háború során a hódításaik egy részét (az Erie-tó északi részét) elvették a gyengülő irokézekről.

mert a franciák és nagyszámú indián szövetségeseik annyira legyengítették a brit gyarmati erők komolyabb támogatását nélkülöző Öt Nemzetet és annyi harcosukat elveszítették a folyamatos összecsapásokban, hogy végül (a britek tiltása ellenére) békét eszközöltek ki a franciáktól. Helyesen látták meg, hogy a brit gyarmatok helyett is vívják a háborút a franciák ellen, ami számukra fenntarthatatlan állapotot eredményezett.

A hódprém-háborúk időszakának lezárulta egy új korszakot hozott az irokézek életében, amelyben már nem volt helye imperialista törekvéseknek. Viszont előtérbe kerültek diplomáciai képességeik, és nagyon tudatosan egyensúlyoztak az egymás ellen készülődő két nagyhatalom – a régi ellenségnek számító franciák és az indián földekre egyre éhesebb korábbi szövetségeseik, a brit gyarmatok – között. Az „Anna királynő háborújának” is nevezett úgynevezett „harmadik indián háborúban” (1702–13) az irokézek máris tanújelét adták, hogy nemcsak agresszív fellépésre, hanem türelemjátéokra és óvatos kivárára is képesek. Mivel érdekeik úgy diktálták, inkább nyugati irányba, az ottawák ellen készülődtek (ehhez szövetséget is kötöttek a róka indiánokkal), míg a kanadai franciák és New York gyarmat torzszalkodása során úgy okoskodtak, hogy a britek többszöri felszólítása ellenére se kelljen katonai erőt bevetniük. Az 1709-es, Montréal elleni brit támadáshoz addig halogatták harcosok küldését, amíg az expedíció megghiúsult. Az 1711-es rajtaütés brit szervezése kapcsán pedig amikor már nem tudták tovább elkerülni, hogy legalább egy jelképes erővel hozzájáruljanak szövetségeseik franciák ellen expedíciójához, ezzel párhuzamosan a készülődésről titokban figyelmeztetést küldtek Kanada francia kormányzójának. Az, hogy csak félszível nyújtanak segítséget és próbálnak semlegesek maradni, nem kerülte el a britek figyelmét, de egyszerűen rá voltak szorulva az irokézek segítségére.

Tanulságok

Az öt irokéz törzs szövetsége sok szempontból kedvezőtlen viszonyok között, több rivális törzshöz képest jóval kisebb létszámmal is megőrizte integritását és fennmaradását, miközben ez rengeteg vetélytársuknak nem sikerült. Mi volt a sikereik titka? A válasz többbelemű. Ezek közül vannak olyanok, amelyek nem az Öt Nemzet Szövetségének túlélési képességeinek, hanem tőlük független tényezőknek köszönhető.

- Egyrészt stratégiai elhelyezkedésük olyan pozícióba hozta őket, hogy mind a prémkereskedelem, mind a gyarmatosítókkal való kapcsolattartás során közvetítői szerepbe kerülhettek.
- További kedvező tényező volt számukra, hogy területeik a brit gyarmatokhoz való közelségük ellenére viszonylag sokáig nem kerültek fókuszába a telepések terjeszkedésének és földéhségének. Ennek oka az volt, hogy a svédek és a hollandok csak kis és lassan növekvő népességgel voltak jelen Észak-Amerikában, a franciák inkább Kanadában terjeszkedtek, de szintén nem öles lépésekkel. A legnagyobb felfutást produkáló britek pedig kezdetben elsősorban a partmenti régiókra koncentráltak. Azon területek pedig, ahol igazán intenzív népességnövekedés indult be és a kontinens belseje felé fordult az érdeklődésük, távolabb estek az irokézeketől.

– A brit gyarmatok (különösen New York) ütközőállamként tekintett rájuk a saját területeik és a francia érdekszféra között.

Bizonyos válaszelemek azonban egyértelműen olyan jellemzőkre, kompetenciákra és a stratégiai gondolkodásra való képességre utalnak, amelyek válsághelyzetben jól kamatoztathatóak voltak.

- Egyrészt maga a törzsi konföderációjuk (annak ellenére, hogy a legnagyobb háborúskodások közepette is képesek voltak a széthúzásra és az egymással való rivalizálásra) olyan közös identitást adott és annyira szervezett döntéshozatali mechanizmussal rendelkezett, hogy más, egyébként nagyobb törzsek laza és decentralizált működése végzetes hatalomszervezési hátrányt jelentett számukra az irokézekkel való szembekerüléskor.
- Az Öt Nemzet Szövetsége (amely később, 1722-től a tuszkarórákkal kiegészülve már Hat Nemzet Szövetségévé vált) olyan kiválasztottság- és küldetéstudattal rendelkezett (ez az irokéz hagyományokban gyökerezett), ami támogatta külpolitikájuk imperialista jellegét, és folyamatosan más törzseknek az irokéz uralom alá való terelésére kondicionálta őket. Emiatt még a legválságosabb helyzetekben sem törtek meg.
- Az adoptálási mechanizmusuk jól egészítette ki a háborúskodásra hajlamos berendezkedésüket. Bár más indián népcsoportok is fogadtak be egyéneket különböző törzsekből,²⁸ de egyikük sem üzte ezt a gyakorlatot olyan tudatosan, mint az irokézek. Egyes becslések szerint már a hódprém-háború középső évtizedeiben a nagymértékű fogolyintegrálás miatt az irokézek között többségbe kerültek a nem-irokéz származású törzstagok. Ennek sikerét jól mutatja, hogy az irokéz háborúk nem álltak le: az új tagokkal is ugyanúgy folytak tovább.
- Helyesen és gyorsan ismerték fel, hogy a tűzfegyverek előnyt jelentenek nekik azon törzsekkel szemben, akik nem rendelkeztek ilyenekkel. Jól megfigyelhető, hogy amennyiben ellenfeleiknek is voltak európai beszállítóik, akkor nem tudtak vilámgyors győzelmeket aratni, hanem hosszú háborúskodásba bonyolódtak velük változó sikerrel. Ennek fényében az irokézek mindent megtettek, hogy először a hollandok, majd a britek révén zavartalan legyen a fegyverek és a lőszer áramlása hozzájuk. (Ezt leginkább a prémszerzés fokozásával tudták szinten tartani, ami további összecsapásokba kergette őket.)
- Háborúikban gyakran egyenként, egymást követően számoltak le riválisaikkal, nem hagyva, hogy azok összefoghassanak ellenük.
- Ha támadtak, rajtaütéseik többnyire váratlanul érték ellenfeleiket (korabeli beszámolók szerint ebben nagyfokú kreativitással dolgoztak), és utána gyorsan felszívódtak. Támadásaik nem pusztán fosztogatások voltak, tudatosan használták ellenfeleik élelmiszerkészleteinek megsemmisítését is, hogy meggyengítsék őket (ahogy

²⁸ Különösen fiatalokat és nőket, mivel ők voltak a legkönnyebben integrálhatók. Így nemcsak más indiánokat, gyakran fehér telepeseket is raboltak, nem kizárólag váltságdíjszerzés céljából, hanem a népességük erősítésére. Már a korszakban komoly irodalma lett az indiánok fogságába eső fehér nők történeteinek és sokan olvasták ezeket a gyarmatokon. Erről lásd bővebben *Women's Indian Captivity Narratives*, szerk. Kathryn Derounian-Stodola, Penguin Books, New York, 1998.

ezt a franciák is rendszeresen bevetették ellenük). Ide tartozik, hogy eredeti szállásterületeiktől meglepően messze elkalandozva is lecsaptak, ami szintén gyakran keltett pánikot.

- A kezdeti agresszió dominálta külpolitikájukat fokozatosan felváltotta egy, a megváltozott viszonyokhoz alakított, tárgyalásközpontú megközelítés. Már nem próbáltak (és persze nem is tudtak) mindent erőből elérni. Inkább nélkülözhetlenné tették magukat az európai gyarmatok számára, és megtanulták a különböző hatalmak közötti balanszírozás művészetét, amit aztán a 18. században fejlesztettek tökélyre. Nemcsak a francia–brit vagy a brit gyarmatok egymás közti viszonyrendszerében vették hasznát, hanem a függetlenedő amerikai gyarmatok és a brit korona közti háború jelentette komoly kihívásra válaszul is.
- Szövetségépítési képességük a mellérendelt (akár ideiglenes) társulástól kezdve az alávetett törzsek során át, a szövetségük teljes jogú tagjává emelésén keresztül teljes csoportok törzsbe való integrálásig igen széles spektrumon nyilvánult meg.
- Ha érdekeik úgy diktálták, mindenfajta skrupulus nélkül kiegyeztek korábbi ellenfeleikkel. Háborúik (helyenként totális jellegük ellenére is) kereskedelmi képességeik megőrzését vagy fokozását célozták. Ehhez azt is kell tudni, hogy a térség indiánjainak kultúrája nem ismerte a tőkefelhalmozást. Ha az egyének vagy a törzsfőnökök valamilyen áru birtokába jutottak, akkor a kötelező ajándékozási mechanizmusok révén az egyén sikere mindig feloldódott a közösségében. Tehát ezek a kereskedelmi célú háborúk nem a hatalmon lévők meggazdagodását célozták, hanem a közösség európai árukkal – nemcsak fegyverekkel, hanem az életüket megkönnyítő használati eszközökkel – való ellátottságának fenntartását. (Amelytől gazdaságilag hamar függővé váltak.)

*

Az irokéz törzsszövetségnek az amerikai gyarmatok létrejöttének idején itt ábrázolt rövid története egy kis létszámú nép túlélési stratégiáját hivatott bemutatni. Az irokézek jól tudtak reagálni a kihívásokra és a válságszituációkra, sokszor képesek voltak tanulni a hibáikból. A végzet valamilyen rajtuk kívülálló kegyéből elkerülték a teljes megsemmisülést, máig fennmaradtak szervezett közösségeik Kanadában és az Egyesült Államokban is.

Felhasznált irodalom

George T. HUNT: *Wars of the Iroquois. A Study in Intertribal Trade Relation* [1940], University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1989.

Francis JENNINGS: *The Ambiguous Iroquois Empire*, W.W. Norton & Company, London, 1984.
Native American Tribes. The History and Culture of The Iroquois Confederacy, Charles River Editors, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013.

- Timothy J. SHANNON: *Indians and Colonists at the Crossroad of Empire (The Albany Congress of 1754)*, Cornell University Press, Ithaca, 2000.
- Bruce TRIGGER: *Handbook of North American Indians Volume 15. Northeast*, Smithsonian Institution Press, Washington D.C., 1978.
- Paul A. W. WALLACE: *Indians in Pennsylvania, Commonwealth of Pennsylvania – The Pennsylvania Historical and Museum Commission*, Harrisburg, 1999.
- Women's Indian Captivity Narratives*, szerk. Kathryn Derounian-Stodola, Penguin Books, New York, 1998.

IV. Károly tiszteket és egyházi előljárokát fogad